

Я.Г. Григор'єва

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРАТИВУ ЯК ЗАСОБУ КОНСТРУЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ

Григор'єва Я.Г. Теоретичні аспекти дослідження нарративу як засобу конструювання внутрішнього світу особистості. Стаття присвячена теоретичному дослідженню психологічних особливостей нарративу як засобу конструювання внутрішнього світу особистості. Проаналізовано положення нарративної психології та конструктивістського підходу в психології. Особистість, згідно цього підходу, виступає активним суб'єктом побудови власного життя, здатним самотійно творити свій внутрішній світ, перебуваючи в постійному діалозі зі зовнішнім світом. Розглянуто проблему внутрішнього світу особистості та його взаємозв'язку зі зовнішнім світом. В статті проаналізовано визначення поняття нарративу, розглянуто функції нарративу. Зроблено висновок, що людина конструює себе, свій внутрішній світ тоді, коли розповідає про своє життя, тобто в процесі створення нарративу.

Ключові слова: конструктивізм, нарративна психологія, нарратив, внутрішній світ особистості.

Григорьева Я.Г. Теоретические аспекты исследования нарратива как средства конструирования внутреннего мира личности. Статья посвящена теоретическому исследованию психологических особенностей нарратива как средства конструирования внутреннего мира личности. Проанализированы положения нарративной психологии и конструктивистского подхода в психологии. Личность, согласно этому подходу, выступает активным субъектом построения собственной жизни, способным самостоятельно создавать свой внутренний мир, находясь в постоянном диалоге с внешним миром. Рассмотрена проблема внутреннего мира личности и его взаимосвязи с внешним миром. В статье проанализированы определения понятия нарратива, рассмотрены функции нарратива. Сделан вывод, что человек конструирует самого себя, свой внутренний мир, когда рассказывает о своей жизни, то есть в процессе создания нарратива.

Ключевые слова: конструктивизм, нарративная психология, нарратив, внутренний мир личности.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Останнім часом нарратив став предметом великої кількості досліджень. Багато дослідників вважають, що мова йде не просто про новий емпіричний об'єкт, а про новий теоретичний підхід, про новий жанр у філософії науки. Актуальною для сучасної психології стає проблема конструювання особистістю себе та свого життя в цілому. Важливо зазначити, що конструювання власного життя є одним з найважливіших процесів у розвитку особистості, завдяки якому формуються особливості її внутрішнього світу, створюються уявлення про навколишнє середовище, вибудовуються стосунки із соціальним оточенням.

Не меншою є цікавість дослідників до внутрішнього світу особистості, особливостей його формування, способів дослідження. Адже внутрішній світ людини – одна з найскладніших областей психології, оскільки важко висловити все різноманіття суб'єктивної реальності в рамках психологічної теорії.

Актуальність даних питань, великою мірою, зумовлена переходом науки на постнекласичний етап розвитку, де особистість розглядається, як активний суб'єкт

побудови власного життя. Невід'ємною частиною постнекласичного підходу є нарративний підхід, який розглядає особистість, як активного розповідача історій, головного героя в її життєвому світі, який створюється з інтерпретацій та смислів. Наративна психологія вивчає оповідальну природу людської поведінки та характер взаємодії з власним досвідом через розповідь про нього. Основною ідеєю нарративної психології є думка про те, що особистість розуміє себе, конструює власну життєву історію за допомогою мови, а також конструює себе у мовленні. Сучасна нарративна психологія бурхливо розвивається та реалізується через фундаментальну і практичну спрямованість.

Відповідно до цього, проблема конструювання особистістю свого внутрішнього світу та життя в цілому, а також дослідження нарративу як засобу такого конструювання є актуальними на даний час. Цим і обумовлена наша цікавість до даної проблеми.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Природа внутрішнього світу особистості настільки цікава та приваблива, що прагнення до його дослідження, напевно, ніколи не припиняться. Дослідження внутрішнього світу особистості здійснювалося такими вченими: Ж. Піаже, С. Рубінштейном, Л. Виготськом, П. Гальперіном, Л. Запорожець, О. Леонтьєвим, К. Абульхановою, А. Петровським, Л. Анциферовою тощо. Проблема внутрішнього світу у вітчизняній психології розглядалась у контексті питання про співвідношення внутрішнього та зовнішнього – однієї з фундаментальних проблем психології. Ця проблема є центральною в психології особистості, де внутрішній світ постає особистісним утворенням. Як зазначає Т. Березіна, внутрішній світ людини – це багатовимірне просторово-часове утворення, яке одночасно існує всередині людини і поза нею, завдяки наявності у ньому додаткових просторових і часових вимірювань. Виходячи з наявності у людини початкової активності і творчої інтенції, можна припустити, що вона здатна творити свій внутрішній світ в просторових і часових вимірах [3]. З огляду на вище сказане, виникає інтерес, яким чином людина може конструювати свій внутрішній світ і що може виступати засобом такого конструювання.

Що стосується нарративної психології, вона досліджувалася багатьма закордонними та вітчизняними вченими, а саме Р. Бартом, Й. Брокмейером, Дж. Брунером, К. Гергеном, К. Жорняк, О. Калмиковою, Р. Мороз, П. Рикером, О. Сапоговою, Т. Сарбином, Ч. Тейлором, М. Уайтом, Р. Харре, Н. Чепелєвою, О. Шиловською тощо [4, 5, 11, 13]. На думку сучасних вчених, життя конструюється людиною як автобіографічний нарратив, у якому ключові події, що відбулися, пов'язуються в більш-менш упорядковану послідовність за допомогою сюжетів. Поняття нарративу прийшло в психологію з постмодерністських і постструктуралістських філософських та літературознавчих концепцій і розглядається в рамках теорії соціального конструктивізму і нарративної психології. Згідно нарративної психології реальності створюються в мові та передаються далі в історіях (нарративах), які люди розповідають один одному. При цьому нарратив – це розповідь, за допомогою якого суб'єкт конструює себе та підтримує свою цілісність [2].

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Мета статті: здійснити теоретичний розгляд психологічних особливостей нарративу як засобу конструювання внутрішнього світу особистості.

Відповідно до мети в статті поставлені такі завдання: розглянути положення конструктивістського підходу в психології; описати феномен внутрішнього світу особистості, як суб'єктивної реальності, створюваної особистістю; проаналізувати

поняття наративу, обґрунтувати ідею про те, що наратив є засобом конструювання внутрішнього світу особистості.

Виклад методик і результатів досліджень. Раніше ніж перейти до розгляду конструктивістського підходу в психології та наративної психології, розглянемо питання, що називати внутрішнім світом особистості.

З позицій відображувальної природи психіки, внутрішній світ, – зазначає Л. Анциферова, – це індивідуально інтерпретований, насичений особистісними емоціями, осмислений в діалогах зовнішній світ. Діалектика реальної взаємодії особистості і навколишнього світу в породженні внутрішнього світу полягає в тому, що чим вище рівень пристрасності, емоційності, креативності взаємодії особистості з навколишнім світом, чим більше особистість включається в навколишній світ, тим багатшим і різнобарвнішим буде її внутрішній світ [1].

Внутрішнім світом особистості можна назвати складну систему способів суб'єктивної переробки особистістю тих ситуацій, в які вона потрапляє, тих подій, учасником яких стає, тих впливів, об'єктом яких виявляється. Всі ці соціальні впливи багатозначні і багатовимірні, а якість активного включення особистості в ту чи іншу соціальну ситуацію залежить від того, як вона її пізнає та інтерпретує [1].

Варто зазначити, що внутрішній світ людини, або суб'єктивна реальність, – це внутрішній зміст психологічної діяльності, характерний тільки для даної конкретної людини. Внутрішній світ не виникає сам по собі, він є відображенням в специфічній формі зовнішнього світу та має свій зміст та просторово-часову характеристику [9].

Таким чином, зовнішній світ і внутрішній світ взаємопов'язані, мають точки перетину, залежать один від одного. Т. Березіна зазначає, що з одного боку, внутрішній світ суб'єктивний і включає в себе наші думки, почуття, переживання, мрії, та багато іншого, а з іншого – соціальний, оскільки включає в себе образи інших людей, їх дії та вчинки [3]. Внутрішній світ людини існує або в чуттєво-образній формі, або у вигляді думки, втіленої у форму внутрішньої мови, або, найчастіше, у поєднанні того й іншого. Способом існування внутрішнього світу може бути монолог з самим собою, чи діалог з іншими [9].

Варто зазначити, що внутрішній світ особистості – це не просто відображення зовнішнього світу. Кожна особистість по-своєму інтерпретує, осмислює, перероблює зовнішній світ. Тобто, по-своєму конструє реальність, в результаті чого створює свою унікальну систему образів. У неї виникають власні унікальні переживання, своє власне бачення дійсності та самої себе. Таким чином, людина виступає активним суб'єктом у творенні (конструюванні) свого внутрішнього світу.

Задля обґрунтування вище сказаного, перейдемо до розгляду конструктивістського підходу в психології. Поняття «конструювання» набуває поширення завдяки конструктивістській парадигмі, яка описує характерні для сучасності динамічні системи, що знаходяться в стані стійкої нерівноваги, безперервного вибору себе. Конструктивістська парадигма набуває широкого значення в психології, оскільки предметом аналізу виступає не стабільна побудова соціального світу, а процес конструювання його образу в індивідуальній або груповій відомості [13].

Поняття «конструктивізм» вживається в науці в двох значеннях: в широкому сенсі – як позначення нової парадигми досліджень в соціальних науках, і вузькому – як назва конкретного напрямку в психології та соціології (Ж. Піаже, Дж. Келлі, Дж. Брунер, П. Бергер і Т. Лукман та інші), що є складовою частиною цієї парадигми. Центральною ідеєю конструктивізму є уявлення про пізнання не як про відображення та

репрезентацію, а як про активну побудову образу пізнаваних предметів та подій у свідомості суб'єкта. Переживання та поведінка людини в конкретній ситуації змінюються в залежності від її психічної переробки та інтерпретації.

Людина у конструктивістській парадигмі постає як повноправний автор власного життя та постійно перебуває в діалозі зі світом. Вона може не тільки описувати своє життя, але і, створюючи системи понять, моделей, категорій, які опосередковують сприйняття та усвідомлення світу, інших людей, самого себе, за принципом кільцевої каузальності, конструювати саму цю соціальну дійсність та власний духовний світ [10].

В соціально-конструкціоністському світогляді не існує абсолютних істин, а реальності конструюються через мову, організовуються та підтримуються через наратив. Як зазначають Дж. Фрідман та Дж. Комбс, емпіричні істини повсякденного життя конструюються шляхом складання історій, якими живе людина [14, с. 45].

В основі наративного підходу лежить концепція американського літературознавця Ф. Джеймсона про наратив як особливу епістемологічну форму, яка організовує специфічні способи нашого емпіричного сприйняття. Відповідно до цієї концепції, все, що сприймається, може бути освоєно людською свідомістю тільки за допомогою оповідної фікції, оскільки реальність не існує об'єктивно, а безперервно конструюється в процесі спілкування і взаємодії людей один з одним. В результаті цієї взаємодії людьми створюються переконання, цінності, уявлення, які знаходять вираження у мові [8].

Згідно наративної психології, особистість постійно перебуває в стані нарації, тобто творення власної історії. Наративи життєвого досвіду, інтерпретуючи минуле, осмислюючи теперішнє та передбачаючи майбутнє моделюють індивідуальний життєвий шлях людини. Такими чином особистість конструює себе у власному життєвому світі [12].

Розглянемо визначення поняття наративу. Наратив всюдисущий, зазначають Й. Брокмейєр та Р. Харре. Він представлений в усьому, що людина говорить, робить, думає і уявляє. Навіть сни, в значній мірі, організовані як наративи [4].

На думку Т. Сарбіна, наратив – це спосіб організації особистого досвіду, результатом якого є поєднання реальних фактів і вимислу. Наратив дозволяє суб'єкту обґрунтувати свої вчинки і вибудувати причинні залежності між життєвими подіями. Людина – активна істота, що розповідає історії. Вона автор, оповідач, коментатор і дослідник власного життя, який прагне віднайти в ньому сенс і порядок. Як зазначає Т. Сарбін, люди є авторами «Я-нاراتивів» та одночасно діючими особами в них [11].

Розуміння та інтерпретація соціокультурного й особистого досвіду, закарбування результатів цих процесів у текстовій (нاراتивній) формі відкриває психологічний простір для розвитку особистості, формування її ідентичності. Окрім того, саме ці процеси ведуть до створення власного внутрішнього світу особистості, власної реальності, що вибудовується як неповторний особистісний твір за допомогою авторського ставлення як до оточуючого, так і до власної особистості [15].

Для більш повного розуміння наративу, доцільно коротко розглянути основні його функції, виділені Н. Чепелевою. Смыслоутворювальна функція дозволяє усвідомити, узгодити та впорядкувати основні смисли буття людини та надає їй відчуття авторства власного життя. Вона забезпечує об'єднання, осмислення, організацію окремих життєвих епізодів. Ще одна функція наративу – конституювальна, яка дозволяє людині усвідомити себе, свій досвід, вибудувати власну Я-концепцію, базуючись на культурних, особистих та сімейних історіях, і діяти відповідно до цих уявлень. Важливою функцією наративу є розвивальна, що базується, з одного боку, на уявленнях про себе, на

результаті усвідомлення та осмислення власного досвіду, з іншого, – завдяки засвоєнню та привласненню базових наративів культури, дозволяє конструювати себе, створювати життєві плани та програми, бачити життєві перспективи й діяти відповідно до них.

Наратив виконує також інтерпретуючу функцію, адже виступає у вигляді інтерпретаційної рамки, яка накладається людиною на осмислювану реальність, у тому числі й на реальність особистого досвіду. Ще одна функція наративу – захисна, яка завдяки повторюваності оповіді про складні ситуації, переживання, дозволяє людині немовби відсторонитися від травмуючого досвіду, перевести його у вигляд зовнішньої історії, допомагаючи певною мірою пережити життєві ускладнення, травми, кризові ситуації тощо [13].

Варто зазначити, що активність в конструюванні внутрішнього світу, здатність знаходити нові способи конструювання подій власного життя є необхідними умовами особистісного саморозвитку. Функція наративу як засобу саморозвитку особистості полягає у виявленні того змісту досвіду, що нею не сприймався та його переосмислення, що призводить до цілісного сприймання себе та власного життя.

На думку Дж. Брунера, який виступав ініціатором наративного повороту в психології, історії конструюються людьми у власній голові, а процес створення особистої історії є процесом створення власного життя. Дослідник зазначає, що між життям та наративом існує подвійний зв'язок. В процесі життя особистість створює наратив та водночас конструює себе, своє життя, свій внутрішній світ через створення наративу [5].

Життя – це розповідь, наратив, вважає М. Епштейн. Побудова самого себе є однією з цілей створення автобіографічного наративу, адже створюваний текст постає не просто як перелік подій, що трапилися з оповідачем, а як акт самоусвідомлення і самоконструювання [7].

Як зазначає Дж.Ф. Б'юдженталь, в суб'єктивному житті людина розв'язує завдання довжиною у життя із створення світу та визначення свого місця в ньому, збираючи із багатьох джерел матеріали для цієї монументальної роботи [6]. Таким чином, вона конструює свою життєву історію та власну особистість в процесі створення наративу.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Розглянувши окреслену проблему в рамках конструктивістського підходу та наративної психології, слід сказати, що пізнання оточуючої дійсності визначається як активна побудова образів пізнаваних предметів та подій у свідомості суб'єкта, а не як відображення та репрезентація. Відповідно до цього, людина виступає автором життя, перебуваючи в діалозі зі світом. Вона може не тільки описувати своє життя, але і конструювати саму соціальну дійсність та власний внутрішній світ. Згідно конструктивістському підходу, не існує абсолютних істин, а реальності конструюються через мову.

Таким чином, людина конструює саму себе тоді, коли розповідає про своє життя, тобто створює наратив. В такому разі наратив виступає способом конструювання внутрішнього світу особистості. Адже внутрішній світ особистості – це не просто відображення зовнішнього світу. Оскільки особистість по-своєму інтерпретує, осмислює, взаємодіє зі зовнішнім світ, в результаті чого активно створює унікальну систему образів, у неї виникають власні унікальні переживання, вона будує своє власне бачення дійсності і самої себе. Тобто, особистість виступає суб'єктом творення власної реальності, а наратив засобом конструювання нею внутрішнього світу.

Перспективою подальших досліджень є дослідження особливостей нарративу як засобу конструювання сенсу життя особистості.

Список використаних джерел

1. Анцыферова Л.И. Психология формирования и развития личности / Л.И. Анцыферова // Человек в системе наук : сборник / Л. И. Анцыферова. – Москва, 1989. – С. 426–433.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П.Бергер, Т. Лукман. – Москва : Медиум, 1995. – 323 с.
3. Березина Т.Н. Многомерная психика. Внутренний мир личности / Т.Н. Березина – Москва : ПЕР СЭ, 2012. – 319 с.
4. Брокмейер Й. Нарратив : проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – №3 – С. 29–42.
5. Брунер Дж. Жизнь как нарратив / Дж. Брунер // Постнеклассическая психология. – 2005. – №1. – С. 9–30.
6. Бьюдженталь Дж. Ф. Предательство человечности : мисия психотерапии по восстановлению нашей утраченной идентичности / Дж. Ф. Бьюдженталь // Эволюция психотерапии : в 3-х т. / Дж. Ф. Бьюдженталь. – Москва, 1998. – Т.3. – С. 180–207.
7. Эпштейн М. Жизнь как нарратив и тезаурус / М. Эпштейн // Московский психотерапевтический журнал. – 2007. – №4. – С. 47–56.
8. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа \ Ильин И. П. – Москва : Интрада, 1998. – 277 с.
9. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. / Маралов В.Г. – Москва : Академия, 2004. – 256 с.
10. Петренко В.Ф. Конструктивистская парадигма в психологической науке / В.Ф. Петренко // Психологический Журнал. – 2002. – Т. 23. № 3. – С. 113–121
11. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепельвої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.
12. Сарбин Т. Р. Нарратив как базовая метафора для психологи / Т.Р. Сарбин // Постнеклассическая психология. – 2004. – №1 . С. 6–28.
13. Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду: монографія / [Н.В. Чепельова, Т.М. Титаренко, М.Л. Смульсон та ін.] ; за ред. Н.В. Чепельвої – Київ : Педагогічна думка, 2008. – 255с.
14. Титаренко Т.М. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості / Т.М. Титаренко. – Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2012. – 512с.
15. Фридман Дж. Конструирование иных реальностей. Истории и рассказы как терапия / Дж. Фридман, Дж. Комбс. – Москва : Класс, 2001. –368 с.
16. Якимова Е.В. Социальное конструирование реальности: науч.-аналит. обзор / Е.В. Якимова. – М., 1999. – 115 с.

Spisok vikorostanih dzherel

1. Ancyferova L.I. Psihologija formirovanija i razvitija lichnosti / L.I. Ancyferova // Chelovek v sisteme nauk : sbornik / L. I. Ancyferova. – Moskva, 1989. – S. 426–433.
2. Berger P. Social'noe konstruirovanie real'nosti. Traktat po sociologii znanija / P.Berger, T. Lukman. – Moskva : Medium, 1995. – 323 s.
3. Berezina T. N. Mnogomernaja psihika. Vnutrennij mir lichnosti / Berezina T. N. – Moskva : PER SJe, 2012. – 319 s.
4. Brokmejer J. Narrativ : problemy i obeshhanija odnoj al'ternativnoj paradigmy / J. Brokmejer, R. Harre // Voprosy filosofii. – 2000. – №3 – S. 29–42.
5. Bruner Dzh. Zhizn' kak narrativ / Dzh. Bruner // Postneklassicheskaja psihologija. – 2005. – №1. – S. 9–30.

6. B'judzhental' Dzh. F. Predatel'stvo chelovechnosti : misija psihoterapii po vosstanovleniju nashej utrachenoj identichnosti / Dzh. F. B'judzhental' // Jevoljucija psihoterapii : v 3-h t. / Dzh. F. B'judzhental'. – Moskva, 1998. – T.3. – S. 180–207.
7. Jepshtejn M. Zhizn' kak narrativ i tezaurus / M. Jepshtejn // Moskovskij psihoterapevticheskij zhurnal. – 2007. – №4. – S. 47–56.
8. Il'in I.P. Postmodernizm ot istokov do konca stoletija: jevoljucija nauchnogo mifa \ Il'in I.P. – Moskva : Intrada, 1998. – 277 s.
9. Maralov V. G. Osnovy samopoznaniya i samorazvitija: ucheb. posobie dlja stud. sred. ped. ucheb, zavedenij. / Maralov V.G. – Moskva : Akademija, 2004. – 256 s.
10. Petrenko V.F. Konstruktivistskaja paradigma v psihologicheskoj nauke / V.F. Petrenko // Psihologicheskij Zhurnal. – 2002. – T. 23. № 3. – S. 113–121
11. Rozuminnja ta interpretacija zhitteвого dosvidu jak chinnik rozvitku osobistosti : monografija / za red. N. V. Chepelevoi. – Kirovograd : Imeks-LTD, 2013. – 276 s.
12. Sarbin T. R. Narrativ kak bazovaja metafora dlja psihologi / T. R. Sarbin // Postneklassicheskaja psihologija. – 2004. – №1 . S. 6–28.
13. Social'no-psihologichni chinniki rozuminnja ta interpretacii osobistogo dosvidu: monografija / [N.V. Chepeleva, T.M. Titarenko, M.L. Smul'son ta in.] ; za red. N.V. Chepelevoi – Kiïv : Pedagogichna dumka, 2008. – 255s.
14. Titarenko T.M. Jak buduvati vlasne majbutne: zhittevi zavdannja osobistosti / T.M. Titarenko. – Kirovograd : Imeks – LTD, 2012. – 512s.
15. Fridman Dzh. Konstruivovanie inyh real'nostej. Istorii i rasskazy kak terapija / Dzh. Fridman, Dzh. Kombs. – Moskva : Klass, 2001. –368 s.
16. Jakimova E. V. Social'noe konstruivovanie real'nosti: nauch.-analit. obzor / E.V. Jakimova. – M., 1999. – 115 s.

Hryhorieva Y. H. Theoretical aspects of the research of narrative as of a way of the construction of inner world of personality. The article is devoted to theoretical research of psychological characteristics of narrative as of a way of the construction of inner world of personality. The outlined problem is considered according to the constructivist approach and narrative psychology. The cognition of the surrounding reality is defined as the active construction of the images of recognized objects and events in the consciousness of the subject, not as a reflection and a representation.

According to the constructivist approach, there are no absolute truths, whereas realities are constructed through language. Personality, under this approach, is in constant dialogue with the outside world, it is also an active subject of the formation of his own life, it is able to create his inner world independently . The problem of the inner world of the personality and the relationship of the personality with the outside world is considered. An individual constructs himself when telling about his life, creates a narrative. The definition of narrative is analyzed, and the functions of narrative are considered, in the article.

Narrative is defined as a way of the construction of inner world of personality. Indeed, the inner world of personality is not just a reflection of the outside world. Each personality interprets, interprets, communicates, interacts in his own way with the outside world, thus actively creating unique system of images. The unique experience appears, the personality builds own vision of reality and itself. That is, personality is the subject of formation of its own reality, whereas narrative is a way of the construction of the personality's inner world by the personality. It is concluded in the article, that an individual constructs himself, his inner world when talks about his life, i.e. in the process of the creation of narrative.

Keywords: *constructivism, narrative psychology, narrative, inner world of the personality.*